

JELLEM ÉS VISZONYOK

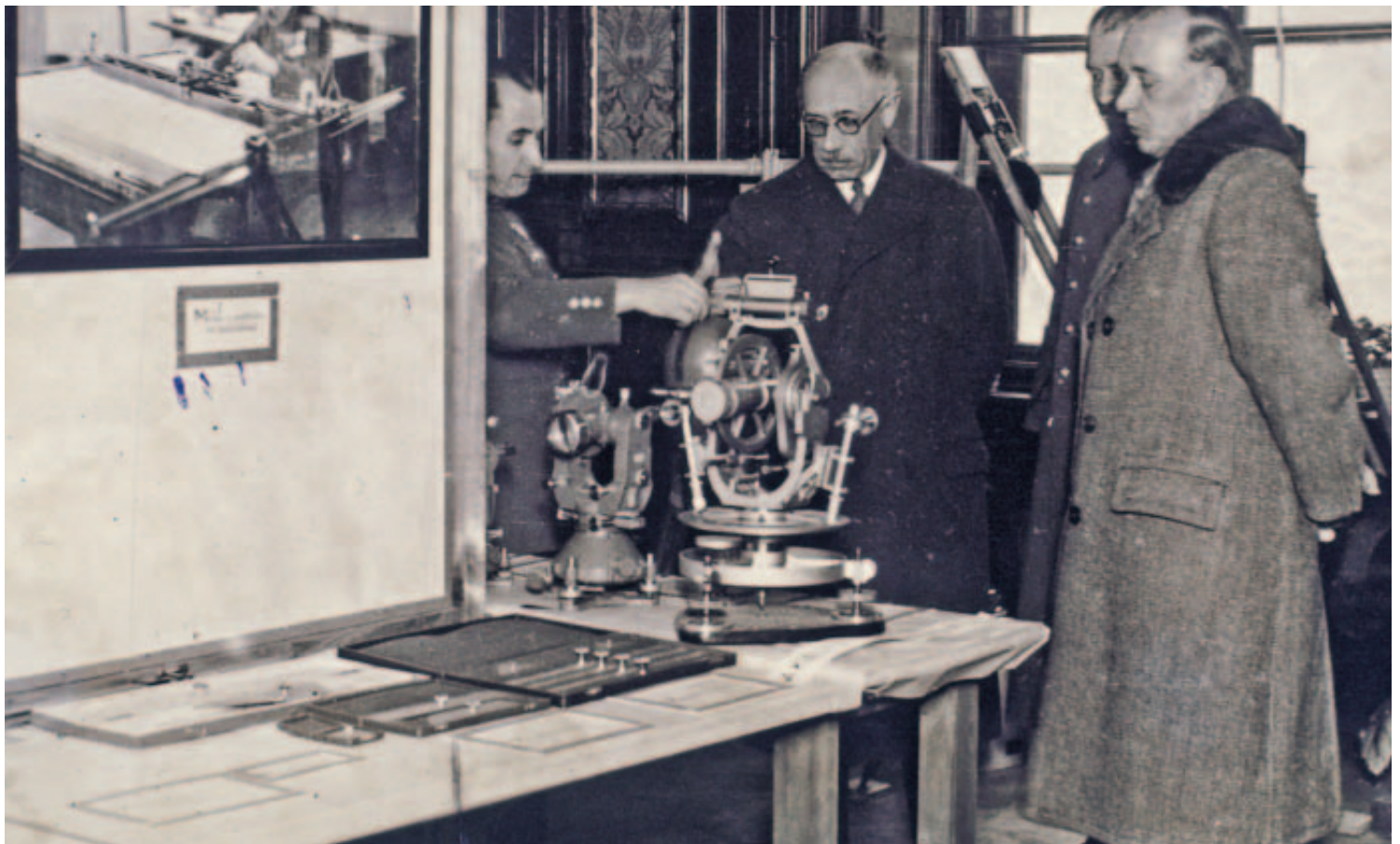
KORTÁRSOK TELEKI PÁL RÓL

Teleki Pál halála után számos broszúra, különnyomat és kinyomtatott beszéd jelent meg *Teleki Pál, az ember* címmel.

Teleki bizalmasai, tanítványai vagy éppen politikai ellenfelei rajzolták meg a cserkész, a hívő, a magyarságért aggódó politikus-államférfi, a tanár és tudós alakját.

Ez a néhány emlékiratíró abban a szerencsés helyzetben volt, hogy megleshetette az egyébként roppant zárkózott és a kitárulkozástól ódzkodó politikus egy-egy fontos lelki rezdülését.

Írásaik finom elemzések egy javarészt titokba burkolt lélek megértéséhez és megértetéséhez, s rajtuk keresztül felsejlenek a sokszor túlságosan egyoldalúan ábrázolt életút viszonyai és választásai.

A politikust és az embert mozgató személyes motívumokról vajmi keveset tudunk. Teleki Pál irat-hagyatéka a mai napig nem került elő: egyes hírek szerint megsemmisült vagy esetleg ő maga semmisítette meg a hatalmas levelezést, a cédulákat és a kéziratokat. De az sem lehetetlen, hogy az anyag lappang valahol. Ennek híján elsősorban visszaemlékezésekre és leveleire vagyunk utalva, amikor személyiségéről írunk.

A szemlélőket mindig meglepte, hogy milyen alacsony. Szüleinek egyetlen gyermeke volt, több halva született utód után jött a világra. S bár szülei kényeztették, vigyáztak rá, gyermek- és kamaszkora szüntelen betegeskedéssel telt. „Pálom erősen köhög”, „kanyarója van” (húszesztendős korában!), „Pá-lomnak gégehurutja van” – visszatérő fordulatok ezek édesapja leveleiben. Sokat betegeskedett, s talán ez és kis termete volt az oka annak, hogy a korban az úriemberséghez elengedhetetlenül szükséges egyéves önkéntesi szolgálatát sem töltötte le – így népfőlkölő hadnagyként vonult be katonának 1914-ben. A szerb fronton szerzett hűdésének – mások szerint vesegyulladásának – elhanyagolása hamarosan megbosszulta magát: 1922 decemberében megműtötték, és élete hátralévő tizenkilenc évében egy vesével élt.

Kedvteléseiről azonban így sem mondott le: evezett, vívott, vadászott, rendszerint hármásával szedte a lépcsőket, s mindemellett erős dohányos volt. Jó néhány fényképen látható, amint füstölög a kezében a cigaretta. Feljegyezték, hogy amikor a szegedi kormány külügyminisztereként elrepült a városból, kedvenc szivarjaiból már csak két darab volt nála.

A modernizáció és a tömegtársadalom más szegmenseivel azonban kifejezetten hadilábon állt: rosszul volt a repülőn, tengeribetegséget kapott a hajón; egyedül a vonatot tolerálta. Oktató-nevelő célú beszédeiben, írásaiban nem talált elég éles szavakat, hogy megbélyegezze a „mozit” és mindazt, ami vele járt a két háború között. Kárhóztatta a „soffőr-lelket” mint társadalmi mentalitást, a „reklámok villódzása” pedig a józan észről és a mérlegeléstől való eltávolodást jelentette számára. „Soffőr-lélek” ide vagy oda, az autókért rajongott, már 1908-ban rendelkezett egy járművel, amelynek kulcsszerepe lett későbbi feleségével való megismerkedésében. S bár Cholnoky Jenő szerint első miniszterelnöksége után autóját kénytelen volt eladni, már 1924-ből rendelkezünk információkkal arról, hogy ismét vidáman robogott a Bükk útjain.

Az autó, a könyvek és az utazás: ez a három tartozott költséges szenvedé-

lyei közé, egyebekben legendásan puritán módon élt, neki nem okozott gondot a poloskás szálloda vagy a fürdőszoba hiánya, a sátorban alvás és a harmadosztály. Utazásai pedig a két világháború között négy kontinens (Európa, Afrika, Ázsia és Amerika) számtalan országára kiterjedtek. Egy 1931-ben készült közgazdasági kari kiadvány szerint Teleki több külföldi hivatalos úton és konferencián vett részt a húszas években, mint a teljes tanári kar együttvéve.

BASSOLA ZOLTÁN

Bassola Zoltán (1902–1968) volt Eötvös-kollégista, gimnáziumi tanár; majd minisztériumi tiszviselő emlékiratait kevesen ismerik, pedig ezek bemutatják a Teleki család belső életét: Bassola jó ideig a József nádor téri házban lakott, ahol Teleki Gézának, Teleki Pál fiának volt a házitánítója.

Incze még a telefonkagylót tartotta, amikor felpattant az ajtó, s kemény léptekkel belépett rajta gróf Teleki Pál. Felugrottam helyemről, s bemutatkoztam. „Mi újság? Gondoltuk, hogy ezeknek a napoknak valamelyikén jön.” Kérdezte, hogyan éreztem magam a

Collegium Hungaricumban, s nem sajnáltam-e otthagyni. Majd Inczéhez fordult, néhány utasítást adott neki, azután vitt a belső, függőfolyosón át ugyanazon az emeleten levő dolgozószobájába. Előttém ment, s bár alig volt nálam magasabb, akkora léptekkel, alig bírtam követni.

Amikor beértünk a könyvekkel mennyezetig megrakott kis szobába, behúzta az ajtó előtt a hangtompító nehéz szőnyeget, s reá mutatva az egyik bőrfotelre, leült a szemben lévőre.

„Tudom, van már gyakorlata a nevelésben. Gombocz professzor említette, négy évig volt nevelő vidéken. De Gézával nem lesz könnyű dolga. Pubertás zavarok mutatkoznak nála, rendkívül zárkózott, nem oldódik fel senkivel sem.” Azután részletekbe veszően elmondta, miben mutatkozik a zavar, közben kitért reá, mennyiben tekinthetők a tapasztalt jelenségek zavaroknak, s mennyiben a pubertás természetes velejáróinak. Elemezte fia szellemi képességeit, s büszkeség csillant

ki szavából, amikor megemlítette, máris milyen határozottan fordult érdeklődése a geológia felé.

„Születésnapomra a tűzhányók működéséről szóló német nyelvű értekezéssel lepett meg. Ezeket a forrásműveket mind áttanulmányozta hozzám” – mutatott az egyik polcon lévő könyvsorra. Az egyik munkát le is emelte, belepapozott, s vitába szállt a szerzővel valamilyen szakkérdésben. [...]

A mintegy két órán át tartó tájékoztatás számtalan további kitérője és ismétlődése révén olyan határozottan formálhattam meg első benyomásaimat, hogy a későbbi sok-sok éves tapasztalat csak kiegészítette, de meg nem változtatta őket. Ahogy a téma gombolyagját tartotta, a vezérfonal mind sűrűbben csúszott ki a kezéből, új meg új szálak kínálgatták magukat elemzésre, s időnként adódtak pillanatok, amikor a főtéma szinte teljesen feladásba ment.

A sovány, szikár testen – magas nyak közbeekelésével – keskeny arcú,

kreol színű fej nyugodott. Az arcot leginkább talán a sok ránc, barázda jellemezte. A homlokon párhuzamosan, egyik a másik mellett haladt, az erőteljes orr is mintha csak azért emelkedett volna ki az arcból, hogy rendet teremtsen a felületet össze-vissza hasogató vonalak között. Az orrtól jobbra és balra a száj mellett lehúzódnó vonalak nem simultak el az áll szintjén, hanem mélyen belevágódva, még mintha a nyakon is folytatódtak volna. Velük párhuzamosan, kifelé és befelé újabb mély barázdák hasítottak az állba. Nagy fülei nem simultak a fejéhez. Szemei kissé kidülledtek.

És ez a csúnya arc mégsem tűnt csúnyának. A vontatott tempójú beszéd, amiben a mondat nagyobb egységei s gyakran az egyes szavak is egymástól hosszabb-rövidebb időtartammal elkülönítve álltak, sajátos jelleget kölcsönöztek neki.

Nehézkesen fejezte ki magát. Gyakran a vállnak, a kéznek suta mozdulataival zárta egészé a mondatot, ami

egyébként befejezetlen maradt. Ha állt, lábait terpeszállásba helyezte s úgy beszélt. Időnként egyik ujjával felülről mellényébe kapart, vagy angolosra nyírt bajuszkájának szálait húzogatta, vagy felül kopasz s kétoldalt rövidre vágott hajú fejét simogatta végig. Néha kínosan hosszú pauzákat is tartott a mondat közepén, szája ilyenkor valami suta mosolyba merevült. Szinte segíteni szeretett volna rajta az ember, mint a dadogó diákon, akinek van mondanivalója, de nem találja meg hozzá a kifejezést. [...]

(Bassola Zoltán: *Ki voltam... Egy kultuszminisztériumi államtitkár vallomásai. Budapest, 1998, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 134–136. o.*)

CHOLNOKY JENŐ

Teleki első barátai közé tartozott Cholnoky Jenő (1870–1950), a furcsa, szangvinikus, de nagy tehetségű földrajztudós, akivel azonban az első világháború után meglazult a kapcsolata: ez

itt idézett írásának egyes utalásából, fordulataiból ki is tűnik. Cholnoky 1998-ig szintén kéziratban lévő emlékezései a szabványos magyar emlékirói mintát követik, apró anekdotákkal, lineáris szemléletben, különösebb szépirodalmi érték nélkül, pedig Jenő testvére volt a két tragikus sorsú író, László és Viktor. Cholnoky sokszor rosszul emlékszik a tényekre, évszámait pontatlanok, a történelem számára már csak történetek füzére. Ez nem is csoda, hiszen emlékiratait hetvenöt éves kora után, teljes magárahagyatottságban fejezte be 1945 után, miközben megindító precizitással rendezgette el saját iratanyagát.

Amikor vesebajban megbetegedett, nagyon le volt sújtva. A grófné, szül. Biszingen-Nippenburg Hanna telefonált nekem, hogy menjek föl már egy kicsit felvidítani a férjét, mert nagyon lehangolt. Felmentem, s amint szoktuk, valami földrajzi kérdés fölött vitatkozni

kezdtünk. Mert igen gyakran megtette, hogyha el volt fáradva, hogy átjött hozzám az Egyetem Földrajzi Intézetébe beszélgetni, s mindig voltak problémáink, hisz a gazdaságföldrajzi és politikai földrajzi kérdések mindig szorosán összefüggnek fizikai földrajzi kérdésekkel. Betegágya mellett is valami ilyenféle problémát húztam elő, de olyant, hogy neki legyen aztán igaza. Annyira belemelegedett, hogy egészen felélénkült. Aztán otthagytam neki egy reprodukálhatatlan kifejezésekkel hemzseggő, tréfás verset az ő betegségről és ennek politikai és tudományos hatásáról. A grófné elmondta, hogy akkorákat nevetett, amikor elolvasta, hogy szinte már túlságos volt, betegségére való tekintettel. De még nagyobb mulatsága telt abban, hogy olyan – teljesen reprodukálhatatlan – verset írt, hosszú költeményt, feleletképpen, hogy az megint kitűnően jellemzi az ő rendkívüli szerénységét, tisztalelkűségét és szinte a cinizmusig menő igénytelenségét. [...]

A miniszterelnökség Telekinek igen sok pénzébe került. ő maga mondta

nekem, hogy körülbelül 800 000 koronát fizetett rá, s amikor leköszönt és átadta helyét gróf Bethlen Istvánnak, akkor el kellett adnia szép, nagy autóját. Ez a puritanizmus, azt hiszem, egyedül áll a világtörténelemben. Ott volt a tűzhely mellett, annyit vehettek volna fel bizalmas kiadások címén, amennyit akart. És ő még az idegen diplomaták megvendégelésének költségeit is saját zsebből fedezte.

Vannak olyanok, akik nem állják kijelenteni, hogy Teleki dilettáns volt a geográfiában is, meg a politikában is. Ez nem áll. A földrajz egyes ágaiban igenis kitűnő szakember volt. Politikája a legtisztább, legegyszerűbb hazaszeretet volt, s becsületes hazaszeretetének lett áldozata. Ravaszkodni nem akart és nem is tudott. De ez nem politikai dilettantizmus.

Teleki, otthagya a miniszterelnökséget, lelkesen látott a tanításhoz. A Közgazdaság-tudományi Karon Földrajzi Intézetet rendezett be, s a tanítványokat nemcsak előadásokon, hanem gyakorlatokon is tanította. Nem volt jó előadó, nagyon is sok gondolatot tömörített össze, és így nehezen értették és nehéz volt megtanulni azt, amit előadott. Az egyetemi hallgató el-

végre hallgató korában még laikus, nagyon is jól meg kell magyarázni az alapfogalmakat. Aztán legyen a leadott anyag könnyen áttekinthető, logikus rendben. De írásai is sokszor olyan nagyon tömören gondolatgazdagok, hogy nehéz olvasmányok. Természet-tudományi tudása nagyon nem volt elegendő ahhoz, hogy a fizikai földrajzot taníthassa és művelhesse, de a fizikai földrajz már leszűrt eredményeit nagyon jól fel tudta használni, hogy velük a politikai és gazdasági földrajz jelenségeit kellőképpen értelmezze. Mindig hangsúlyozta, hogy minden ilyen problémának első és legfőbb kelléke, hogy az illető politikai vagy gazdasági állapot kellő tárgyilagossággal és pontossággal legyen leírva, jellemezve. Ha mondjuk Itália és Németország gazdasági állapotának különbségét indokolni akarjuk, akkor először pontosan le kell írunk mindkét ország gazdasági állapotát. Ha ez a leírás nem tárgyilag-os, nem elég alapos vagy nem elég pontos, akkor az összehasonlítás sem lesz az, s ekkor valóban helyesen nem lehet a különbségek okát megmagyarázni. És Telekinek legnagyobb ereje az állapotok igen tárgyilag-os és alapos jellemzésében volt. [...]

Sokkal mélyebben járó gondolatok és sokkal több tudás mutatkozik Teleki minden munkájában, hogysen azt dilettantizmusnak nevezhetnők. Kétségtelen, hogy gondolatait nem tudta közérthető formában kifejezni, nehezen írt és nehezkésen adott elő, de ha ellenkezőleg, minden gondolatát úgy tudta volna kifejezni, hogy azt mindenki megértette volna, akkor bizonyosan népszerűsködéssel vádolták volna meg. Mert valamivel vádolni, az ő rendkívüli érdemeit lekicsinyíteni, ez a tehetségtelen közészerűségek rendes eljárása, hogy saját törpeségüket némileg elködösítsék.

Teleki kitűnő politikai érzékére vall, hogy a cserkész intézményt olyan melegen, olyan lelkesen pártfogolta. A magyar cserkészeket kivitte Angliába a nemzetközi dzsemborira, viszont Budapestre meghívta a világ cserkészeit. Nagyszerű parádé volt az Gödöllőn, s megható volt látni, amikor Teleki, a kegyelmes úr, az egyetemi tanár közönséges cserkészházában felvezette magyar cserkészeit a Kormányzó Úr elé!

Telekit második miniszterelnöksége idején nagyon féltettem, kezdettől fogva. A világtörténelem gépezete irtóztató lejtőn kezdett lefelé gördülni,

mert a legveszedelmesebb emberi be-
tegség, a fanatizmus lett úrrá a lelke-
ken. A németek fanatikus hatalomvá-
gya, az angolok és franciák fanatikus
németgyűlölete elragadta az emberi-
ség felét, s a végzet elkerülhetetlen
volt. Akárhogy végződjkék, borzalmas
katasztrófa lesz belőle, ezt látni lehe-
tett előre. És a katasztrófa bekövetke-
zett. A Római Birodalom bukása, a
mongol járás, a török hódítás mind el-
törpül ezzel a katasztrófával szemben.
És a végzetes katasztrófának egyik leg-
sajnálátraméltóbb, egyik legelső ál-
dozata volt Teleki Pál gróf.

(Cholnoky Jenő önéletrajza. In: *Vár
Ucca 17, 1998/2, 300., 302–303. o.*)

FODOR FERENC

*A cserkészlet, népszövetségi meg-
bízatus, a földrajzi élet vagy a re-
vizio képvisellete gyakran szőlítot-
ta el egyetemi katedrójáról Tele-
kit. Ilyen esetekben örök „segéd-
tanára”, az áldozatkész Fodor
Ferenc (1887–1962), a magyar
társadalom- és gazdasági föld-
rajz egyik nem kellőképpen méltá-
nyolt művelője helyettesítette
őt tanszékén. Az ő Telekiről írt, so-
káiig kéziratban maradt könyve
személyes érzelmekkel olyannyira
telített, hogy érdemesnek tartot-
tuk felvenni szemelvényeink közé.*

Dékáni tiszttét azonban nem sokái-
g viselhetette, mert 1922 őszén súlyos baj-
ban, vesesorvadásban megbetegedett.
Betegségét még a szerb harctéren szer-
zett hűlés okozta. Novemberben Illyés
[Géza – A. B.] professzor hajtott végre
a szükséges műtétet a Rókus Kór-
házban, a jobb vesét eltávolítva. Sokan
sejtették, de kevesen tudták bizonyo-
san, hogy ez az egyébként is gyöngé
testalkatú ember két évtizeden át a leg-
nagyobb egészségi kockázattal viselte
azt az áldozatos munkát, amit vállaira
vett, de amit ő áldozatnak sohasem tek-
intett. „A hazával szemben áldozatok
nincsenek” – mondotta nemegyszer.
Egyetlen vesével vette magára a néha
nagyon fárasztó feladatokat egész sorát.
Maga sem hitte, hogy munkaképessé-
gét meg tudja tartani. Ennek ellenére
mindenre vállalkozott, amik nehéz tes-
ti fátalmakkal is járnak, magát soha-
sem kímélte, ritkaság volt azt látni,
hogy a lépcsőket normálisan veszi: ket-
tesével-hármasával szökött fel azokon.
Cserkész táborokban földön hált, és

semmiféle figyelmeztetésre sem hall-
gatott, hogy kímélje magát, sőt néha
fanyar cinizmussal önmaga iránt hári-
totta el a gondoskodást. Szinte csodá-
latos volt kötelességtudása, s ebből
hozzátartozói kérésére sem engedett.

Betegsége idején voltak halálsejtel-
mei, de önmagáért való aggodalmakat
sohasem mutatott. A szívéhez közel ál-
ló cserkészetről mindenestre igyeke-
zett gondoskodni, s mivel nem lehe-
tett biztos munkaképessége vissza-
szerzésében, a főcserkészésről le-
mondott, és maga javasolta, hogy a
kormányzó gr. Khuen-Héderváry Ká-
rolyt nevezze ki magyar főcserkész-
nek. Ő maga 1923-ban tiszteletbeli
főcserkész kinevezést kapott. Lénye-
gében mégis mindig csak ő maradt a
magyar főcserkész, főleg ami a cserké-
szetért való munkát illette.

Ez a gyöngé testű, de szívós és zik-
kár ember súlyos betegségéből is
összeszedte magát, s később önmagá-
val szemben való cinizmussal nemegy-
szer emlegette, hogy körülfaragták a
testét, mint egy gyufaszálat. Valójában
azonban sohasem szabadult meg egé-
szen betegségéből, s haláláig Illyés pro-
fesszor felügyelete alatt maradt. Mun-
kaereje nem csökkent ugyan, mert a
lélek sokkal erősebb volt benne, mint
a test. E szervi hiányának kellett tulaj-
donítani, hogy arca sajátságosan átala-
kult aszkétaarcá változott és idejeko-
rán megöregedett.

[...] Lelkének mélysége leplezhetet-
lenül árulkodott szerény nézésén ke-
resztül is. Néki mindenki kényszerűleg
hitt, s ő is sokaknak hitt, mert nem
volt jó emberismerő, s ilyenkor gyak-
ran csalódott azokban is, akiket köze-
lebb eresztett magához. Egészen kö-
zelre azonban nagyon keveseket ereszt-
ett. Teste sokat szenvedett, de erről
alig akart tudomást venni, s cinikusan
elhessegette magától az önkíméletet.

Mozgékonyágát azonban sohasem
vesztette el, s nem egyszer történt
meg, hogy cserkész táborokat látogata-
va, egy-egy jókora hegyre olyan menet-
ütemben rohant fel, hogy fiatal cser-
kész tisztek is kifulladtak mellőle.

A sportok közül legtovább a vívással
foglalkozott. Valamikor az evezésnek is
híve volt. Még atyja alapította a Hunnia
Csónakázó Egyletet. Fia is hű maradt a
Hunniához, szívesen járt oda, mert jól
érezte magát a művelt középosztályi
környezetben. 1925-től haláláig igazga-
tósági tagja maradt, s még 1940-ben is
részt vett közgyűlésükön, s mit tehetett
volna mást: ott is tanított, a művelt kö-

zéposztálynak a nemzet életében való
feladatairól beszélt.

(Fodor Ferenc: *Teleki Pál
Budapest, 2001, Mike és Társa
Antikvárium, 92–95. o.*)

KOVÁCS IMRE

*Teleki tanítványa volt Kovács
Imre (1913–1980) író, szociográ-
fus, parasztpárti politikus is, aki-
nek kijelentései ugyan sokszor
tartalmazzak bántó általánosí-
tásokat, de Telekivel kapcsolat-
ban, mint látjuk, hajlandó volt
saját egykori álláspontját is felül-
bíráltni. Három évvel halála előtt
Huszár Tibor beszélgetett vele
New Yorkban.*

Teleki a gazdaságiföldrajz-tanárom
volt az egyetemen, aki nagyon szere-
tett beszélni. Már csöngettek, vége
volt az órának, még mindig beszélt,
már becsengették a következő órát,
még mindig beszélt. Már kiszállingó-
zott minden hallgatója, ő még mindig
beszélt. Hallatlan tudományos felké-
szültségéért szerettem, és előadási
módszeréért, ahogy illusztráltan, vetí-
tett képekkel, térképekkel, diagramok-
kal stb. tarkította előadásait. Úgy talá-
tam, hogy valóban nagy koponya, na-
gyon jó egyetemi tanár. [...]

Teleki a lehetőségeken belül refor-
mer volt, ő maga is érezte, hogy ez így
nem maradhat, és annyira azért jó ta-
nár volt, és jó emberismerő volt, hogy
tudta, szükség van bátorításra, és szük-
ség van segítségre. Miért kellett ő ne-
künk a Kemséhez; hogy ő írja az elő-
szót? Mert ő Teleki volt; ha mi nem
tudjuk magunkra fölhívni a figyelmet,
legalább egyetemi körök vagy politikai
körök ráfigyelnek, Teleki vállalkozott
erre. Szóval Teleki bátorított, Teleki
nézte a magyar láthatárt, hogy hol van-
nak jelenségek, amik biztatóak, báto-
rítóak. Magától értetődően leszámítva
a szélsőbalt, magától értetődően leszá-
mítva az akkor már jelentkező szélső-
jobbát, szóval ők féltek mindegyik
iránytól, a forradalomtól. [...]

Teleki egy este, zárás után összehí-
vott bennünket. Ez egy beszélgetés
volt, de monologizálássá vált az ő re-
széről. Hidegen villant a tekintete a
szemüvege mögöl, szinte tanári póz-
ban mondta, hogy ezt így nem lehet
csinálni. Nem felejttem el, hogy akkor
azt mondta: „most visszatérek az osz-
tályomhoz...” Ez a kulcs Telekihez.

[...] Utoljára Telekivel miniszterelnökként valamikor 1940 végén, ősszel vagy '41 kora tavaszán a József téren futottam össze; ott volt háza, amelyikben lakott, bár a Sándor-palotában is lakott, de időnként ebbe a József téri házába vonult vissza. Egy este, alkonyatkor – azt is elárulhatom neked, hogy randevúm volt a Duna-parton 7 órakor egy leánnyal – hát 1/2 7-kor összefutok Telekivel. Nem lehetett kitérni egymás elől. Mondom, jó estét,

professzor úr, hogy van? Maradtam a professzori megszólításnál, annak ellenére, hogy akkor miniszter úrnak szólították. Olyan félszeg volt – mindig voltak félszeg mozdulatai –, kezét fogunk, és ahogy megfogja a kezem, húz maga felé egy kicsit, jelezve, hogy örül, hogy találkoztunk. Elkezdünk beszélgetni mindenről, hogy én hogy látom az ország helyzetét, mik itt a kilátások, mi van, ki akart szedni belőlem dolgokat. Már 1/2 8, már 8 óra,

már 1/2 9, mondom, hát az a szerencsétlen leány ül valamelyik kávéház teraszán, mi lesz itt velem, már akartam mondani, hogy nekem randevúm van, el kell menni, de ugyanakkor éreztem, ez az ember most valakivel beszélgetni akar. Mert ő is egy magányos ember volt, nem nagyon osztotta meg igazán a benső gondolatait, ott, a Károlyi-palotában, ott kitört belőle; hogy „visszatérek az osztályomhoz”. Ő mondjuk ezt nem mondta sehol előtte, ő nem

adta sehol jelét annak, hogy ha dönteni kell, akkor ő hogy fog dönteni. Ő úgy állt előttünk, hogy ő szeretne valamit csinálni, ő egy jóakarátú, jóindulatú ember, fölmérte a dolgait, most mutatta meg önmagát, hogy ő így döntött, a magányosságából, a zárkózottságából egy pillanatra kilépett, és ott, a József téren éreztem nála – most megint könnyű azt mondanom –, mintha megéreztem volna, hogy ez az ember hogy fejezi be, de akkor láttam meg azt a didergő magányosságát. Hiába ment ő vissza az osztályához, az osztálya nem adta neki azt a biztonságot, azoktól már nem várhatott semmit, az egy veszített ügy volt, mint ahogy aztán az egész veszített ügy lett, az ország is. Akkor egy kicsit azért bántott, hogy én milyen kemény és szigorú voltam vele szemben.

(Huszár Tibor: Beszélgetések. Budapest, 1983, Magvető, 85–87. o., 128–130. o. Beszélgetés Kovács Imrével)

SZEGEDY–MASZÁK ALADÁR

Szegedy-Maszák Aladár (1903–1988) Teleki tanítványa volt az egyetemen, majd a Külügyminisztérium munkatársa lett. Berlini évei után Budapesten, a Dísz téren teljesített szolgálatot. Következetes németellenességének köszönhető, hogy 1944 márciusa után a Gestapo foglya lett, majd Dachaubá deportálták. 1945 után washingtoni magyar követ lett, majd Nagy Ferenc lemondása után ő is visszaadta követi megbízását, és emigrációba vonult. Az Amerika Hangja munkatársa lett, és Washingtonban hunyt el. Személyében nemcsak fontos tanúval rendelkezünk a tanár és a külpolitikus Telekiről, hanem egyedülállóan éles szemű megfigyelővel is.

Ha Teleki Pált valamelyik magyar politikusi kategóriába egyáltalán be lehetett sorolni, akkor legfőljebb az erdélyi jelző illik rá – részben. Nemcsak családja révén, hanem azért is, mert ő is párhuzamot látott a török és a császár között egyensúlyozó Erdély, a nációk és az oroszok közé ékelt Magyarország helyzete között. Erdély az ő revíziós törekvéseinek is legfőbb célpontja volt, ebben teljesen egyetértett Bessenyeyvel és Csákyval. Alapjában véve nagyon hajlott a hagyományos patriarkális föl-

fogás felé, szívesen idézett egy parasztot: „Király kellene, mert az úriember.” A hangsúly persze inkább az úriemberen, mint a királyon volt. Viszont a noblesse oblige elvét roppant komolyan vette. A második bécsi döntés után kastélyát a legnagyobb titokban az államnak ajándékozta, és amikor a parlamentben nyilvánosságra került, elpirult, annyira kényelmetlenül érintette. Alapvetően konzervatív beállítottsága nyilvánult meg abban, hogy a Magyary Zoltán és Györffy István által irányított Táj- és Népkutató Központ 1938-as kiállítását betiltotta, mert az OMGE és a Kereskedelmi Bank kifogásolt néhány feliratot, amelyek drasztikusan ábrázolták a magyar társadalmi és gazdasági rend visszasságait.

Egyéb vonatkozásban azonban inkább kivételszámba ment a magyar politikusok között. Elsősorban azért, mert mint tudós és pedagógus egyfajta összefüggő rendszerben gondolkodott, és a nevelést a politikus feladatának is tekintette. Arisztokrata létére nem a Nemzeti, hanem az Országos Kaszinóban vitt szerepet, a középosztályt igyekezett bizonyos fokú – társadalmi, nem politikai – közéleti tevékenységre ösztönözni és nevelni is. Hiányzott belőle a kíméletlenül világos logika, amely például Bethlent, vagy az ösztönös taktikázás, amely Kállayt jellemezte. Nem gondolkodott hatalomban, párhívekben, csak hívekben és főleg tanítványokban, nem többségben, hanem befolyásban. Nem törődött azzal, hogy az örökölt politikai garitúrát saját híveivel váltsa fel, hanem csak azzal, hogy néhány megbízható emberét is behozza az új képviselőházba, amely az 1939. április legvégén föloszlott Gömbös-féle képviselőház helyébe az új választójogi törvény alapján titkosan volt megválasztandó. Viszont a kormányból fokozatosan eltávolította Kundert, Tasnádi Nagyot és Jarost, akik Imrédyhez álltak közel. Szácsi pártját kevéssel kinevezése után föloszlatta, de azt szó nélkül tudomásul vette, hogy a kormánypárt többségükben jobboldali jelölteket állítson. Eltűrtte, hogy a kormánysajtó továbbra is szélsőséges hangon írjon, de a nemzetpolitikai szolgálattal titokban saját, bizonyos jobboldali elemeket sem nélkülöző programját hirdette. Nemhiába volt lelkes cserkész, valami vonzotta őt az indiánromantika felé: konspiratív természet volt, amint a frankügyben vagy az Egyesült Keresztény Nemzeti Ligában játszott szerepéből is kitűnik. Miniszterelnök korában is szívesen folya-

modott konspiratív eszközökhöz, bizalmi emberekkel, közvetítőkkel operált, sokszor nagyobb súlyt helyezett a kulisszák mögötti, mint a nyilvános szereplésre, a közvetett, mint a közvetlen akcióra. Családtagjait szívesen használta föl politikai missziókra, eleve nagyobb bizalmat érzett irántuk. Sajátos egyéni, inkább asszociatív gondolkodása és stílusa volt, amely nemegyszer konfúzusnak látszott. Egy vasárnap vagy ünnepnap délután – ha jól emlékszem, 1939 júliusában – Ujváry Dezsővel együtt berendeltek a külügybe, hogy a Mussolinihoz intézett francia és a Hitlerhez intézett német levelét legépeljük. A német levél kissé slampos, kissé osztrák-magyaros nyelven volt írva. Az értelem szigorú tiszteletben tartásával átfésültem, mondatokat ketésoztva, de a főneveket, igéket és jelzőket nem változtatva. Újból le kellett írnom, mert az eredeti szöveget teljes mértékben helyreállította. Beszédeiben sokszor elkalandozott a tárgytól, néha kissé kuszán, néha nagyon hosszadalmasan. Nemegyszer az volt az ember határozott benyomása, hogy szándékosan tette, így akarva a kifárasztás eszközével leszerelni a nyugtalankodó, sőt esetleg lázadó képviselőkől álló hallgatóságot.

Az ember nagyon bízott benne, mert soha a legkisebb kétség sem merülhetett föl, hogy egyéni ambíciói nincsenek, csak szolgálni akar, és hogy a magyar nemzeti érdekeket sohasem áldozná föl valamilyen ideológia oltárán. És azt is tudta az ember, hogy a holnapra is gondol, hiszen egyetemi és cserkész munkája a folytonosság, az utánpótlás biztosítását szolgálta. Talán valamilyen meritokráciára is gondolhatott, amelyben a hagyományos vezető elemeknek is fontos szerepük lett volna, de amely nyitva állt volna mindazok előtt, akiket képességeik, teljesítményeik, tudásuk vagy erkölcsi magatartásuk vezető szerepre alkalmassá tesz. Telekinél az állam nem játszott olyan központi szerepet, mint a magyar politikusok többségénél, ő talán Széchenyit követve nem annyira hatalmi, mint inkább társadalmi kategóriákban gondolkodott, a társadalmi erőket szeretett volna az állami apparátuson kívül is aktiválni, az állam társadalomalakító szerepét legalábbis tudatosan kiegészíteni a társadalom államalakító szerepével.

(Szegedy-Maszák Aladár: Az ember ősszel visszanéz... Budapest, 1996, Európa-História, 247–250. o.) ◆